

HERRGÅRDEN SOM BLEV EN TÄTORT



Upplands Väsby samhälle har vuxit fram på Stora Vilundas ägor. Den snart 200-åriga herrgården finns fortfarande kvar. Rätteligen borde den också ha fått ge namn åt den nya tätorten. Väsbyar är det gott om i landet – om Vilunda hade man fått vara ensam. Dessutom har namnet en vacker gammal klang. Ordagrant skall det tolkas som ”helig hund”. Någonstans på ägorna fanns under förhistorisk tid en kultplats, som fick ge namn åt byn. De första tusen åren av sin tillvaro bodde vilundabönderna ett gott stycke längre åt söder, i backen bakom höghusen längs Stallgatan. Den äldsta byn bör ha legat i anslutning till gravfältet Hammarby 4, som när det delvis grävdes ut för Mälärvägen 1963, gav fynd från vendel- och vikingatid (600-1050). Mot vikingatidens slut restes också tre runstenar på byns mark: över vilundabonden Kättil med sönerna Forkunn och Tore, sonhustrun Gudlög och – troligen sonsonen - Kättilälv.

Då och då dyker Vilunda upp i de medeltida handlingarna. Notiserna är kortfattade och berättar inte stort mer än att en del ägor tidvis tillhörde domkyrkan i Uppsala eller att ”Mats moder i Wijlundom” 1488 skänkte någon slags krona till Hammarby kyrka. Med jordeböckerna 50 år senare får vi veta att byn bestod av två hemman, bägge i frälsets ägo och brukade av landbor. Tre torp hörde till byn, Löt, Korpkulla och Kappale, eller Kapellet, som namnet sedan förvrängdes till. Helt säkert på var de tre torpen har legat är man inte. Löt – ordet angav i fornsvenskan en sank betesmark – bör dock rimligen lokaliseras till sänkan neråt Mälärvägen – Optimusvägen, medan Korpkullatorparen sannolikt bott i backarna längre åt norr. Kapellets ägor sträckte sig upp över den bortschaktade åsslänten nordväst om Väsby trafikplats. Alla tre torpnamnen lever fortfarande kvar i fastighetsnamnen i trakten.

1562 ägdes Vilunda av Peder Larsson till Hamra (i Örsundsbrotrakten), och ett drygt halvsekel senare tillhörde byn Åke Carlsson Månesköld på Skänninge säteri i Norrsunda, en egendom som i sinom tid skulle gå upp i Rosersbergsgodset. Åke Carlsson dog 1626 och lämnade sitt säteri i arv åt änkan, som ännu fem år senare stod som rättmätig ägarinna. Sedermera var hon oklok nog att gifta om sig under tillstånd och miste därmed hela godset. Den ena Vilundagården ärvdes så småningom av en avlägsen släkting till Åke Carlsson, Erik Silfversparre, som i sin tur lämnade hemmanet i arv till sonen Gustaf.

Med Gustaf Silfversparre steg Vilunda på den sociala rangskalan. Denna ”major för fotfolket av dalkarlarna”, som det står i hans begravningsvapen i Hammarby kyrka, bosatte sig här i en nyuppförd herrgård, ”tämiligen” god i betraktande av ”hans råd och lägenhet”, enligt ett uttalande från 1680. Nybygget bör ha varit klart senast 1674, eftersom han detta år fick säterifrihet för gården.

Åtta år senare bytte Silfversparre till sig också det andra hammanet i byn, som därmed i sin helhet blev säteri. Den nya herrgården hade majoren "byggt uppå en tomt ifrån bondegården avlägen", dvs där Stora Vilunda alltsedan dess har legat.

Sonen, Carl Gustaf Silfversparre, följde i faderns fotspår och avancerade till ryttmästare och chef för Östra Västmanlands kompani. Naturligtvis drog han i fält med Karl XII och hamnade som många av sina olycksbröder i rysk fångenskap. Efter 13 år i läger – varunder han dock hann gifta sig med en svensk officersdotter – och sammanlagt 22 år i främmande land återvände han en majdag 1722 till fädernegården, där han ett drygt decennium snare slöt sina dagar.

Med nästa ägare börjar Vilunda snudda vid rikshistorien. Ryttmästarens dotter Margareta, som ärvde gården gifte sig 1733 med gardeskaptene Börje Filip Schechta, yvig förespråkare för fosterlandskärlek och svensk krigarära. Efter hattpartiets olyckliga krig med Ryssland 1741-42 talade han med patriotisk nitälskan om en adlig frivilligkår som skulle bjuda ryssen en sista heroiskt motstånd. När "stora daldansen" året därpå berörde våra bygder varnade Schechta i riksdagen för dalkarlarna, dessa "orolige och bullersamme människor", mot vars "elaka och djärva anslag" han yrkade på "skyndsamma och kraftiga mått till deras mötande; eljest töra de kväva oss innan vi veta ordet av". Kaptene var också inblandad i det misslyckade kuppörsök som drottning Lovisa Ulrika satte i scen 1756 för att tillvälla sig och sin till namnstämpel degraderade gemål mer makt. Flera miste huvudet för sin medhjälp. Dock icke Börje Schechta, som försvarade sig så envetet inför domstolen, att han inte kunde anses "såsom ren i hufvudet" eller "till thess sinnen fullligen förvarad", varför man låste in honom på Bohus fästning. 1763 blev han benådad och dog sju år senare, utfattig, på Vilunda.

1773 sålde änkefru Märta sin fädernegård till löjtnanten Michael Trafvenfelt. De då 100-åriga byggnaderna kan knappast ha varit i bästa skick, och på 1780-talet byggde Trafvenfelt den ännu bevarade herrgården. Som troligt byggår kan man sätta 1784, att döma av en gjutjärnsplatta i köket, signerad "M.T. 1784". Dessutom finns en uppgift från 1830, att "caracgtershuset" vid Vilunda blev "uppfört för cirka 50 år sedan".

Gården gick i släkten till 1806, då Michael Trafvenfeldts måg, löjtnanten A J Planting-Bergloo, överlät den till bonden Per Persson i Åshusby i Norrsunda. Som ofrälse hade denne inte rätt att inneha säteri – en lagändring kom först 1810 – och ingav därför till K Maj:t ansökan "att under frälsemanna rätt äga och besitta Vilunda säteri 2 ½ mantal jämte Capellet rå och rör ¼ mantal, som han sig tillhandlat". Efter Per Perssons död behöll arvingarna, som kallade sig Åslander, Vilunda till 1854. Under följande femton år hann sedan gården få tre ägare. Två av dem gjorde konkurs, och 1869 ropade häradshövdingen Arvid Ulrich in halva egendomen på exekutiv auktion. Den andra hälften hade han just köpt av en omyndig son i konkursboet. 1893 trädde P O Svensk till som Vilundas ägare och 10 år senare disponenten Anton Tamm, som på sin mark upplät de första tomerna i Upplands Väsby samhälle.